

Ed 1557 802

6421

5109 802
2445 "

1557.802.
KOLOSVÁRI

tehén himlő.

NYULAS FERENTZ
ORVOS ÁLTAL.

KOLOSVÁRON.

Nyomtat. HOCHMEISTER MÁRTON betűivel,
1802-ben.

3675 804

MUZEUM ETNOGRAPHIC SECUIESC
SZÉKELYUDVARHELYI MÚZEUM
COLOSVARHELY

No. 6.421. szám 1972.02.04.

00861 Múzei Racional Odorhei
Székelyudvarhelyi Pajoni Múzeum

Beatus ille qui
Documentatus anyag

Feliciores inferit:

Horat. Epod. II.

Imprimatur:

Claudiopoli 31. Januárii 1802.

J. Mártonfi. m.p.

A)

Tekéntetes Nemes

Kolosvári

MAGISTRÁTUSNAK

alázatosan

ajálja

Bóldog Afzony havának

31 Napján 1802.

a' Szerző

TUDÓSÍTÁS.

Minden Közönségeknek, kik magok kebelébe téhen himlőt vinni, és terjesztetni magános személyeknek, kik magokba, vagy gyermekeikbe téhen himlőt óltani, avagy az óltás módját magok megtanulni, és a' vele egybekötött környülállásokról tökéletes oktatást, venni kívánanak, a' Szerző itt hejben mindennek ingyen ajánlja maga Iszolgálatját.

A' hójagos himlőnek magja nem születik az emberrel, mint némellyek vélekednek, mellynek a' testből idővel szükségeskeppen kikellene virágoznia, hanem az egy napkeleti ragadós nyavaja, melly a' 7-dik Században Árabiából Egyiptomba, innen a' 8 dik Században mint pestis Spanyol Országba jött által, az után Európában egy emberről a' másikra ragadván, elterjett, és még eddig az óráig meg-nem szünt közöttünk, hanem országról országra harapozik, kering, 's minden 5—6 esztendőben ugyan azon egy hejre visszater.

Sok részei vannak a' világnak, a' hol ez a' kegyetlen nyavaja még nem ösméretes. A' közelebb múlt Századnak elein 1718 esztendőben egy Hollandus hajóval a' Jó reménség fokához érkezvén, iszonyu dühösséggel kezdett vala ottan terjedni, de a' szomszéd Honttentották észrevévén a' veszedelmet, árkot hántakfel magok előtt, azokat hív őrállókkal megrakták 's így

(6)

így ezt az új nyavaját bõltsõjében megfojtották.

Europa a' jó politziai rendtartással a' pestist már alkalmasint kitiltotta maga kebelébõl, úgyhogy az, ma még csak a' Mahomed fatuma alatt nyögõ népség között, és neha az azokkal határos tartományokban tapasztaltatik. De fájdalom! a' pestisnél sokkal pusztítóbb hójagos himlõt, *) mellyet a' vad Hottentották egyszerre eltuttak magokról hárittani, egy pallérozott Europa több mint 1000 esztendőktõl fogva le-nemtutta eddig maga nyakáról rázni.

De a' mit az egyik tengertõl a' másikig nyúló hatalmas kezek ezer esztendõk alatt végbe nem tettek vinni, annak az orvos szorgalmatos vizsgálódás bizonyos módját feltalálta, és már ma csak az Uralkodó Fejedelmeknek akarattjától függ, Európában közel fél millio embert minden esztendõben megtartani, vagy meghalni engedni.

Ez az angyali orvossága' *Tehén himlõ*, mellyel, Angliában Gloucester tartományának lakói talám már századoktól fogva védelmezik magokat a' hójagos himlõnek dühösege ellen, de mint parasztok meglegettek vele, hogy magok hasznát vehették,

*) A' hójagos himlõ, ha az ember a' jó, és rosz indulatu epidemiákat, öszveveri, abból a' közép számot kihuzza, Európában minden esztendőben 450000 embert ragad el. Ezer esztendõk alatt tehát 450 millio Ádám fia lett itten ennek az egyetlen egy nyavajának áldozatja. Oh halandóság! óh politzia!

(7)

eszekbe se jutott, hogy aztot jó lenne tovább terjeszteni, míg ez előtt két esztendõkkel az Anglus Orvosoknak tudtára esett, és onnan már ma hozzánk is elérkezett.

Ebben a' találmánban Anglia csak annyiban ditsekedhetik Erdély Országa felett, hogy az ott az Orvosoknak szemébe akadt, nálunk pedig nem; mert valamint a' természetes himlõnek beoltása, még minekelõtte aztott Anglus Követné Montague Aszfizony 1722 esztendőben Konstantinápolyból Angliába általvitte volna, Erdélyben az Oláh Papok között gyakorlatban volt, 's vagyon máig is, úgy a' tehén himlõvel való élés is nálunk két különbözõ hejségekben, úgymint Szólnok Vármegyében, és Fagaras Vidéken meg nem határozható idõktõl fogva szokásban vagyon. Ezen két hejségnek lakói, Isten tudja mi októl indítatván, valamikor a' tehénnek tõlgyén bizonyos fakadékokot tapasztalnak, a' tehént megfejvén, tejével a' tõlgyét megmossák, 's ugyan azon téjjel gyermekeiket is megmosogatják, mellyre ezekben holmi ártatlan fakadékok támadnak, 's azután egészségeseknek tartatnak. A' közelebbi megvizsgálás már ma mutatja, hogy az ilyen személyek közöttök nem szoktak meghimlõzni, mellynek okát eddig õk magok se tudták.

A' marha tartó gazdák, ha utánna akarnak járni, tapasztalni fogják, hogy van a' tehéneknek bizonyos nyavajája, mellyet a' Gloucesteri lakosok tehén himlõnek neveznek. A' tehéneknek, tudni illik egyebüt is

(10)

egygyekedés. Én a' magam kezeimmel
nint egy 100 személbe óltottam már be
eddig a' tehén himlőt, kiknél próba tete-
leimnek nevezetesebb tzikkeljei imé ezek:

Tizenötön voltak kikben az egyféri
óltás meg nem fogonszott, megfogonizott el-
lenben mindenikben a' második. Oka az
első foganatlan óltásnak egy felől a' roszúl
választott, matéria más felől az én óltás-
ban való járatlanságom volt. A' hibát il-
lyen újj dologban megvallani nem szégyel-
lem; mert egyenesen tudom, hogy a' több
óltó társaimmal is kezdetben éppen hasonló
történt. Ezek nagyobbára mind első tehén
himlős pasienseim voltak.

Négyet találtam, kikben semmi úton
módon foganatossá nem tuttam tenni az
óltást, noha az rajtok rész szerént mások
által, rész szerént általam négy versen, és
külömböző időkben a' legnagyobb pontos-
sággal vitetetett véghez. Ketteje tudom
bizonyoson soha még természetes himlő-
ben nem volt, noha Nagy atya, Nagy-
anya, Édes atya, Édes anya, és két
testvérei mind voltak himlőben. A' har-
madiknak se Nagy atya, se 42 esztendő-
ben járó Édes atya nem volt soha himlős;
Édes atyába ugyan én a' minap 6 szúra-
fokkal a' tehén himlőt beóltottam, 48 órák-
ig az óltás minden vágáson a' legszeren-
tsébb fogonszást ígért, de azután mind
ezekből csak egy fattyu himlő származott,
melly 8 napra elszáradott.

A'

(11)

A' negyedik egy 19 esztendőös tanuló
ifju, ki se maga nem tudja, se szüleitől
nem hallotta, hogy valaha himlős lett vol-
na. Ennek az utolsó óltáskor a' vágás he-
jén mindenik karján egy egy fattyu him-
lője lett, melly az ötödik napon száradni
kezdett, és a' hetedikre egészen meg-
száradott.

Hármat ollyant vetettem próba alá,
kiket tuttam bizonyoson, hogy a' termé-
szetes hójágos himlőn ezelőtt általmen-
tek. Kettejében a' három rendbéli óltás se
lehetett foganatos, noha az első napok-
ban mind annyiszor reménység látzott hoz-
zá. A' harmadikban az első óltás mind-
járt megfogonszott, 's a' tehén himlőzés
benne minden megkívántató characteren,
általment, kivéven az egy nagyon szem-
be tűnő forrózatot (*febris*) De azu-
tán a' második, harmadik óltás ebben is fo-
ganatlanná lett.

Hallottam némellyektől azt az ellen-
vetést, hogy ez a' személy annak idejében
talán nem valóságos, hanem csak bárány
himlős lett volna, de minden jámbort meg-
követek, és kérek, ezt a' tsupa gondo-
lomra épített vélekedést tegye le, 's en-
gedje magát töllem meggyőzetni; mert
ha egymásnak nem hiszünk, soha a' tudo-
mányokat magunk között fel nem építjük.
A' szóban forgó személy az én tulajdon
fiam, ki ezelőtt 12 esztendővel szemeim
előtt az akkori himlő epidemiának közepet-

(12)

te himlözött-meg, a' himlözésnek minden stadiumain általment, a' himlő hejek is látnak imitt amott rajta; azután 6 esztendővel ismét egy epidemiát ért, a' himlősökkel társalkodott, de a' himlő rá nem ragadott. Kellé több bizonság?

Négybe, kik a' szerentséfen bé oltott tehén himlözésen általmentek, hat hetek múlva másodszor, harmadszor bé oltottam azon himlőt. Az oltás három négy napig mindenkor látzatott megfogonszani, de azontu. elszáradott, és mind a' kétszer sükeretlené lett; kivéven az egyiket, kinek az utolsó oltáskor a' 6 vágásoknak egyikén egy fattyu himlője, vagy is pattanása származott, de a' melly az is 7dik napra elszáradott.

Nagy kedvem lett volna azokba, kiket egyszer ezen oltalmazó tehén himlözésen általvittem, egy idő múlva a' valóságos hójagos himlőt is bé oltani, de még eddig szerentsém nem lehetett; mert Hazánk népe ahoz nem szokván, senki maga gyermekét e' végre általengedni nem akarja, és a' Szülők annak még csak hallására is iszonyodnak. Ezt valójában annál inkább lehet ezen megvilágosodott időben tsudálni, mivel Erdélyben némelly hejekén p. o. N. Tsánban, Tzikudon, V. Szent Iványon 's a' t. a' paraszt Oláhok között rég időtől fogva szokásban vagyon a' természetes hójagos himlőnek bé oltása; az Oláh Papok szokták aztot fok babonás fogások között egy egy húzásért végbevinni, és még is

(13)

a' népnek okosabb Részze, az Eleje annyira irtózik tölle!

Mindazonáltal még eddig itten közöttünk Kolosváron egy példa üntsen, hogy valaki a' bé oltott tehén himlőnek rökéletes elszáradása után a' természetes himlőt elkapta volna, noha a' társalkodás, együtt lakás fokaknak elég alkalmatosságot ízgáltatott rá. Doctor Jänner ezelőtt két esztendővel, mindjárt a' tehén himlőnek fel találása után, Angliában 15 ezer emberbe oltotta-bé segítőivel együtt, a' tehén himlőt, azután ezek közül 5 ezerbe természetes hójagos himlőt oltott, de az utolsó egyben se fogonszot-meg. *)

Mind ezekből, és a' több tehén himlős betegek körül tett tapasztalásimból a' következő 26 tzihejekből-álló tanúságot húzom ki, és botsátom közre Hazatársaimnak költsönös útaltatásúl:

I. A' tehén himlő bizonyos oltalmazó eszköz a' hójagos himlő ellen. Nevezetes erősségül szolgálhat ebben a' Kolosvári tehén himlő oltásnak szerentsés következőse, úgy mint a' melly ezt a' mostani Erdélyben járóvány hójagos himlőt, mellynek mérge olly szerfelett halálos, hogy némelly falukban minden tizből hetet, nyóltzat elragad, sőt tudok falukot, a' hol alig egy két gyermek akadott meg életben; ezt a' veszedelmes hójagos himlőt, melly Kolos-

*) Goldschmidt Geschichte der Kuhpocken, und deren Einimpfung. Frankfurt am Main 1801 S. 9. p. 41.

(14)

váron éppen akkor kezdett nagyobbban dühösködni, midőn a' tehen himlő hozzánk érkezett, ezt a' mérges himlőt, mondtam, közöttünk 3 hónapok alatt már egészen halgatásra hozta, de a' mi szembe tűnőbb, csak a' várban hozta halgatásra; mert a' külső városokban még most is himlőznek, és hálnak a' gyermekek.

Ebben nyilvánosságoson a' Szülőknek halgatagsága büntetődik, kik a' belső Városiaknak példáját követni nem akarván, vakmerőképpen ellentállottak, és a' tehen himlő oltását elnem fogadták, így kiáltván fel „*ki látta az emberi nyomorúságokat még barom nyavajával szaporítani*„ oh szerentsétlen előítélet! Hat ugyan a' polgári hatalom nem kényszerítheti az értetleneket magok tulajdon hasznokra, mellyel a' Köztársaságnak előmenetele olly szorosan egybe van kötve?

Komáromi Orvos Nagy Samuel Urnak ezen óltalmazó himlőről minap kiadott, és a' fojó hónapban az Ujság levelekbe is széjjel küldözött rövid hirdetésének 14-dik lapján olvassuk Geneva Várossa Tanácsának az oda való Orvosi Kar ösztönözéséből esett rendelését, melly minden kereszteleskor ingyen ösztogattatik-ki a' Papoknak, és a' Tsetsemők' Szülőinek. Ez a' rendelés az Atyákhoz, és Anyákhoz van intézve; abban egy felől a' hójagos himlőnek halálos természete, más felől az ellene feltalált tehen himlőnek bizonyos orvosló ereje van

(15)

lefestve; végtére a' Szülők az emberiségre, gyermekeik' szeretetére, és mindenre a' mi előttök szent, kérettetnek, hogy szülöttjeiket még minekelőtte a' Dajkák' kezébe adnák, a' hójagos himlőnek orozban öldöklő mérge ellen tegyék bátorságba, és oltassák belejek a' tehen himlőt.

Sokat nyom a' komponában a' következő tapasztalás is. Egy háznál a' Szülők, nem tudom mi okból, 4 gyermekeik közül csak kettejébe oltatták-bé én általam a' tehen himlőt, ezek annak rende szerént a' tehen himlőn szerentsésen általestek. Négy hetek múlva a' hójagos himlő a' házhoz érkezett, a' két bennem oltott meghimlőzött, egyike megholt, a' másik nagy ügygyel bajjal életben megtartatott, de soha sem fogja megtagadni, hogy hójagos himlős volt. A' két beoltattak ellenben, noha testvérjeikkel, ezeknek betegségeikben salkottak, azon hójagos himlőt elnem kapták, és ma is ép egészségben vannak.

Igaz tehát, hogy a' tehen himlő most hamarjában az embert a' hójagos himlőtől megmenti, de valyon ez a' mentés egész életére szolgálé, vagy néhány esztendő múlva megszűnik? ezt csak a' jövődő választhatja-el. Mindazonáltal ebben ismét vizsgálatást nyújtanak az Anglus Orvosok, kik Glocester vidékén 40-50 esztendő emberebbe oltották-bé a' hójagos himlőt, és az egyben se foganszott meg. Ezek gyermek korokban már tehen himlősök voltak.

(16)

Sokakat olyan vélekedésben látok lenni, mintha a' tehén himlő minden féle emberi himlőtől megmentené már ezentúl az embereket, de ebben erőssen megtsalja őket a' reménség; mert az, a' mennyire még máig a' tapasztalások terjednek, se a' vereshimlő, se kálahimlő, se skárláthimlő ellen nem óltalmaz, egyedül a' hójagos himlő az (*variola*) mellyet itten kell érteni. De hát e' nem elég egyszerre?

2. A' tehén himlőztetés semmi veszedelemmel nintsen öszveköttve. Ez a' hafzon-talan félelem csak az olyanokban uralkodhatik, kik még tehén himlős személt nem láttak, vagy az előítélet miatt a' fejért is feketének látják,

3. Minden idő, 's személy válogatás, és előkészület nélkül akárki alá adhatja magát az óltásnak, kivéven azt az egyet, ha talám valaki valami terhes nyavájában fekünnék, vagy éppen beleje esendő volna, ekkor természet szerént a' jó rend hozza magával, hogy az óltás mind addig halasztódjék míg az olyan nyavaja eltávózott. Ha kiben fok geleszta tapasztaltatnék, azt is okosság előre kitakarítani, hogy az a' 8dik 9dik napon megjelenő változás közben alkalmatlanságot ne okozzon. De különben a' testet fok orvosságokkal, mellyek a' gyomrot inkább rontják, mint készítik, egy darabig előre fanyargatni, a' szülőknek elkerülhető költséget, okozni, az Anglus Orvosok se tapasztalták eddig izzuk-

(17)

szükségesnek. Az orvosságoktól ellankadt test fokkal érzékenyebbül fogja elviselni a' 9-dik napon megjelenni szokott tsekely forrózatot.

4. A' himlőzés előtt, alatta, és utánna csak a' szokott diéta mellett kell maradni, ki vévén a' 9-dik nap táját, midőn valami forrózat (*febris*) mutatná magát; ekkor a' fok étel, hús, bor maradjanak-el.

5. A' tehén himlő matéria záros üvegek nélkül is egy hétig elnem veszti ragadóságát, csak a' nap sugárinak ne légyen kitéve. Én gyapott fonalakot két hejen egymástól nem meszsze megbogozván, a' bogok között eleven tehén himlő matériában megáztattam, postán széjel küldöztem, magam falukra hordoztam, és egy hét töltével fogantatos lett a' vélek való óltás. Itten gyanakszom, hogy ez a' himlő matéria nem olly repdékeny, mint némely Anglus, és német Országai Orvosok írják.

6. A' száraz var, melly nyállal, vagy meleg vízzel fellágyított, nem alkalmatos az óltásra.

7. Legbizonyosabb óltás érik az eleven himlőből. A' himlő fakadék maga megjelenésétől fogva az óltásnak 10-dik napjáig mind alkalmatos ezen tzelra. Legragadósabb a' világos tiszta, vagy néha még verrel elegyes matéria a' 7-dik napon. Tíz napon túl, kivált midőn a' himlő száradni kez-

6421

Múzeumi Székelyudvarhelyi Múzeumi Fond. documentar Documentațioids anyaz

(18)

kezdet, és a' matéria már vastag genettség-
gé változott, az óltásra bizontalan.

8. *A' szúrás, vagy tövel való óltás
bizontalanabb, bizonyosb ellenben a' lán-
tsikával való.* En a' lantsikának végét ele-
ven himlő matériával megnedvesítem, az-
zal a' kért (*epidermis*) vagy is felső vé-
kony világos bőrt az alsótól elválasztom
feljülről aláfele ejtven a' szúrt vágást, és a'
kést éllire fordítván, a' felemelt bőrötské-
ből egy kis táskát tsinalok, ekkor újra
és bővön himlő matériát veszek, azt a' kés
hegyéről a' táskába botsátom; mikor e' meg-
esett, a' kés hegyével az alsó bőrt megkar-
tazolom, végtére lapjával a' táskát hejre la-
pitom. Valahol ez így menyen véghez,
az óltás mindenkor foganatos.

De a' gyermekekben a' mondott felső
bőr töbnyire olly gyenge, hogy azt fza-
kadás nélkül az alsótól elnem lehet választa-
ni úgy, hogy táská szarmazzék, ilyenkor
aztot egy két vágással elveszem, a' kés vé-
gére vett matériát esőleg botsátom le azon
hejre, a' kés végét megforgatom, mintha
az alsó bőrt fűrni akarnám, így az óltás
mindenkor foganatos, és kötés se kell egyik
esetben is.

Mikor kéntelen vagyok fonallal óltani,
a' felső bőrt elvévén, azzal mintegy árkot
tsinalok, már nem feljülről lefele, hanem
a' karon keresztül; ebbe az árokba a' fo-
nálnak két bog között lévő részét belé
ikta-

(19)

iktatom, egy kis száraz ruhával megnyomi-
tatom, 's azon feljül akkora ragasztó flas-
tromot teszek, melly a' nyomtató ruhánál
fokkal széjesebb legyen, és a' fonálnak túl
's innen kinyúló végeit mozdúlhatatlanul a'
bőrhöz leragasztom; ezen feljül a' kart pó-
la kötövel bépolálom, 's 24 óráig felnem
bontom.

9. *Sókkal bizonyosabb az ollyan ól-
tás a' hol a' vágás után vér nem jő.* Oka
az, hogy a' kiferkedezett vér a' matériát
visszazamossa 's az Óltót, és Óltandót meg-
tsalja. Nem tsuda hát, hogy némellyek-
nek egy bizonyos városban eleintén min-
den óltásaik foganatlanokká lettek; mert a'
mint hallottam, ottan akkora vágások estek
a' húsba-bé, mellytől a' szegény gyerme-
keknek karjaik is eldagattak.

10. *Mind egy haszna van, akár melly
részén essék a' testnek az óltás.* Legalkal-
matosabb mindazonáltal ezen tzelra mint az
Óltóra, mint a' Béóltatotránézve a' kar, ama
vastag húsnak ajjában, melly az embernek
válláról ereszkedik-le.

11. *Az óltásnak megfogonszása 72
órak előtt bizontalan.* Midőn az óltás sü-
keretlen, az első napokban a' vágásnak
nyomdoka még is piros, de tsupán a' kés
hegyétől esett izgatás miatt, és az illyen
a' negyedik napra elfszokott száradni. Va-
lahol ellenben a' negyedik napon a' vágás
kör-

(20)

környéke piros, ha tapasztatik bogos, ott az óltás bizonyosan megfogonszott.

12. *Segíteni lehet a' fogonszást* némely túnyább természetű gyermekekben azzal, ha az óltás előtt fél órá ig melegferedőbe ülnek; ha az első 72 órák alatt egy egy kis bort isznak; ha a' gyenge izzatság ig fétálnak, mozognak, tántzolnak; mert így a' vér hevülésbe jöven, a' tehén himlő matéria könnyebben öszveelegyedik a' test' nedvességeivel.

13. *Ha egy óltás meg nem fogonszik*, ismételni-kell aztot. Mert könnyen megtörténhetett, hogy az első óltásnak fogansatlansága az Óltó hibájából esett.

14. *A' tehén himlőzésnek pályája 21 napokat tart.* Ha az óltás megfogonszott, a' vágás ajja 4-dik napon bogos, kerülete piros; 5-dik napon a' bog felemelkedik; 6-dik napon fakadékká válik; 7-dik napon nőtön nő, és az óltásra legalkalmatosabb; a' 8-dik, 9-dik napra megnő, nagy piros udvart csinál, fakadékja lapos mint egy rák szem, melly fokat egyezik a' hójagos himlő fakadékjával, midőn ez a' betegnek erőtelensége miatt öszvelapúlt, de ennél fejébb, leptesebb, szíjasabb; ezen két napban közönségesen változásba jönnek a' betegek, de a' melly ritkán veti őket ágyba; a' 12-dik napon túl a' himlő középben száradni kezd; a' 16—21-dik nap ig tökéletesen elszárad; végtére a' var 30—60 na-

(21)

napok ig magától lehull, és egy kis gödrötskét hágy maga után, de a' melly talám idővel elenyészik.

15. *Egyetlen egy tehén himlő elég a' hójagos himlőtől való óltalomra.* Egynél többet csak azért ólt az ember, hogy ha egyik vágás tsalt vét, a' másik hejt aljon. En hat vágással szoktam óltani, mindenik karon hármát hármát, egy egy hüvejküre egymástól három szeg.

16. *Mennél több a' beóltott himlő, és mennél azoknak környékét nagyobbán ki terjett piros udvar fogja el, annál nagyobb 's hosszúságban tartó forrózat (febris) lepi meg a' beóltottakat a' 7-dik és 11-dik nap között.* Ez az a' változás, melly a' tehén himlősökben tapasztaltatik, és leggyakrabban a' 9-dik napon jelenik-meg, de többnyire oly gyenge, hogy a' himlőt betegnek se lehet mondani. Ritkán élük, hogy a' gyermeket a' hideg kirázza, 's azután a' forróság ágyba vessé. Közönségesen egy kis komorság, étkedvetlenség, szomjuság, nyughatatlan érzaka, és meggyorsult vér keringése az egész nyavaja. Hanem ezt a' változást akár mi tsékély légyen az, úgy kell nézni mint elkerülhetetlenül szükséget arra, hogy az embert jövendőre a' hójagos himlőtől megmentse, e' nélkül a' tehén himlőnek semmi haszna; ez a' változás ad a' testnek jövendőre olyan belső indulatot, hogy az a' hójagos himlőnek ellentálasson. Valaki tehát ezen változásnak magában leg

(22)

kiszebb nyomdokát sem tapasztalja, újra óltassa-bé a' tehén himlőt.

17. *Kinek vére görvélyes* (Scrophulofus) *annak himlője környékében sokkal nagyobb kiterjett, és sötétebb a' pirosság, mint más gyermekekben.* Láttam olyankot, kiknek vállok, és könyökök között egész karját bélepte a' pirosság. A' nagy pirosság tehát, és az abból származott nagyobb forrózat nem azt jelenti egyenesen, mintha az ilyenek a' hójagos himlő ellen jövődöre nagyobb mentséget kapnának.

18. *Nem minden test fogadja-el oltás által a' tehén himlőt.* Mi legyen ennek oka, nem tudom. Vallyon az ilyenek ennekutánna a' hójagos himlőtől nem félhetnek? ezt csak a' valóságos természetes hójagos himlő beoltása, és a' jövődő fejtheti meg.

19. *Néha az oltás olyanban is megfogonszik, ki már egyszer a' természetes himlőt kiállotta.* Példa az én 12½ esztendő fiam, kit fennebb megmutattam, hogy már volt azelőtt hójagos himlős.

20. *A' természetes hójagos himlőnek kiütését, ha ez a' tehén himlőtől származni szokott változásnak előtte a' testet már meg szallotta, a' tehén himlő, mint sokkal gyengébb métej megnem gátolhatja.* Ennek valóságát most Kolosváron tapasztalni elég alkalmatosságunk volt; mert sokszor láttuk a' beoltott tehén himlőt ugyan azon egy testben a' természetes himlővel együtt virágozni. Láttuk fájdalom! azt is nem egyszer,

(23)

szer, hogy az utolsóinak súlja alatt azon közöen a' beteg meg is holt. Nem igaz hát egy valakinek az a' közinkbe hozott tudósítása, mintha a' tehén himlő a' másiknak kiütését meggátolná, közép útjában is megfojtaná 's a' t. Hanem a' meglehet, hogy annak rossz indulatját talám jobbaté teszi.

Itten van ama minapi Kolosvári lármá megsejtésének heje, melly a' tehén himlő oltását az Orvosok kezéből szinte kifatsarta, és annak majd nyakát törte. Néhány versen kerekedett a' városon az a' hír, hogy a' tehén himlőnek kiállása után a' gyermekek hójagos himlőbe estek, és abban meghóltak, azért a' városnak némelly része a' dolgot megsejt vizsgálván teli torokkal kiáltotta „*tiltassék-meg a' tehén himlő,*” Mintha bizony a' tehén himlő szettette volna valakinek halálát!

Én, mint ezen szám alatt fennebb említém, magam szemeimmel láttam néhány beoltattakot hójagos himlővel meghimlőzni, némellyeket közüllök meg is halni, de azok közül egyik eset se sértette a' tehén himlő érdemeit. Mindazonáltal hogy annál tökéletesebb számot vethessék, a' T. Város Fő Biráját megkerestem, kinek tuttam hogy a' F. K. Fő Kormányozó Tanács a' tehén himlő iránt szoros vizsgálódást parancsolt. Itten négy esetet találtam feljegyezve, mellyek a' mondott lármát okozták volt. De hogy azokat az Ország is lássa imé ide iktatom:

Be-

(24)

Betegek nevei.	Eszten- dejek.	Béolta- tások.	Hójasos ba esés.	Halá- lok.
1. Tsisz. Antal egy Szöts fia,	5	16 No 1801.	19 Nov.	28 Nov.
2. Straubek János. Professzor fia.	4½	30 Nov.	5. Dec.	14 Dec.
3. Hoffmann Károly Paplonos fia.	1	4 Dec.	10. Dec.	19 Dec.
4. Winkler Rosália. Prof. Leánya.	1	1. Jan. 1802.	3. Jan.	12 Jan.

Ki nem látja már ezen laistromból a méltatlan zúgolódást, és az ártatlan tehén himlőnek vakmerő ragalmazását? En az első és utolsó, beteget nem láttam; a' második kezem alatt holt-meg az ónas hójasos himlőben; a' harmadiknál is halála előtt egy nappal megfordultam. De vegyük rendre őket.

Az elsőnek, midőn a' tehén himlő be-
léje óltatott, nem tsak testében volt már az
előtt szinte egy egész héttel a' hójasos
himlő méteje, hanem forróságot is kezdett
volt benne indítani, minthogy 72 óráknak
eltölte előtt, úgymint 19-dikre virradólag
már kivolt rajta a' hójasos himlő ütve. E-
mellett a' tehén himlő meg-se fogonszott
volt, és azért tsak annyit tett az egész
környülállásban, mint egy kis matska kar-
tázolás.

(25)

A' másodikban se fogonszott meg a' bé
óltott tehén himlő, valamint más két test-
véreiben, kik vele együtt óltattak-bé, meg
nem fogonszott; tehát semmi közé nem le-
hetett itten annak a' hójasos himlővel. De
ha megfogonszott volna is, a' hójasos him-
lőt elnem fordithatta volna, melly az óltás
előtt legalább 4—5 nappal a' testet megszá-
lotta volt.

A' harmadikról elég legyen annyit
mondani, hogy az nem hójasosban, hanem
vereshimlőben holt-meg. Még is oh értet-
lenség! magam hallottam, midőn az atya
magát gyermeke gyilkosának nevezte, és
az órát átkozta, mellyben fiát az Óltóhoz
vitte. Ebben az igaz megfogonszott volt
a' tehén himlő, de az óltás előtt 3—4 nap-
pal a' másik nyavaljának kovászsa a' test-
ben már jelen volt, 's az óltás után 6 nap-
pal kiütött. Hanem mi baja a' tehén him-
lőnek a' vereshimlővel?

A' negyedik mindenben hasonló az el-
sőhöz. Az óltott tehén himlője meg nem
fogonszott. Az óltás előtt régen telteben
volt a' hójasos himlő 's a' t.

Itt van az a' nagy ellenvetés, melly
a' Kolosvári Publicumot, de *nota bene* a'
Publicumnak tsak ajját, annyira megzavar-
ta vala. Az Okosok a' dolognak végére jár-
tak, és halgattak; a' többi pedig tsupán a'
fok hamis monda mondával töltötte a' hoz-
zájuk hasonlóknak füleit. Rémmellem tehát
ezen tekintetben már Istennek hála ismét
megigazultunk, és tsendes lépéseket tehe-

((26))

tünk a' tehén himlő terjesztésében. Avagy
aljon elő az az Orvos, vagy akár-ki más, ki
még valami ellenvetést tud!

21. *Három hétnek kell eltelni az óltás
után, hogy valaki magát az által a' ter-
mészetes himlő ellen bátorságban gondolhas-
sa lenni. Eleg példát tudok, a' hol a' fo-
ganatos óltás után 7—8—12 nap múlva a'
természetes himlő kiütött, maga szokott
rendét megtartotta, 's a' beteget hol meg
ölte, hol élni engedte.*

Elnem halgathatom itten az Ebesfalvi
Bába Mesternek, Chyrurgus Farkas Úrnak
a' Budai Német újság' 2-dik darabjában ki
hirdetett botránkoztató tudósítását, melly
mivel homájoson van előadva, azok előtt,
kik a' dologot csak reptiben szokták olvasni,
a' tehén himlő betsét, elegendő ok nél-
kül megpiszkolja. A' Tudóító 50 szemelt
öltött-be, ezek között, mint írja, két kivé-
telt tapasztalt, t. i. kettő azután a' hójagos
himlőt elkapta, de azt szerentséfen kiállot-
ta. Hihető a' Tudóító hirdetésének rugója ez
a' két kivétel - de vessünk számot „Az első
ezek közül egy 4 esztendő s fiu 29 Nov. beolta-
tott fakadékjai szépek voltak, Decembernek 10-
dikén éles nedvesség kezdette magát mutatni,
12kén a' rendes 14dikén sokkal erősebb for-
rózat (febris) lepte-meg a' gyermeket,
melly 16-dik December igitartott, ekkor a'
természetes hójagos himlő kiütött, „Tehát
még nem töltek volt-el 21 napok a' bé
óltás-

((27))

óltástól fogva. Ha a' gyermekben a' hója-
gos himlő 16-dik Dec. kezdett kiütni, an-
nak mérge már azelőtt 10 nappal az az
6-dik Dec. a' testet megszállotta volt, és
eleg ideje volt, ottan fészket verni, a' vért
hójagos himlő indulatba hozni, minekelőt-
te a' tehén himlőtől származni szokott for-
rózat, mellyet a' Tudóító vagy elhalgatott,
vagy 12 Decemberre tett, magát jelentet-
te volna.

Tovább „A' második kivétel esett egy
két esztendő s leánkával, kibe a' tehén him-
lő 8dik Dec. óltatott, ez is azután meg
himlőzött „De hány nap múlva? és valyon
igazé vagy fattyú tehén himlője volt? E-
zeknek megfejtése a' Tudóító pennájában
maradott.

22. *Némellyekben egyszernél többször
megfogonszik a' tehén himlő.*

23. *Valaki a' második óltást elnem fo-
gadja, bizonyos jeléül szolgál, hogy már
ment a' természetes himlőtől. Ezt a' Ci-
sálpinai Respublica himlő' Commissiojának
végezéséből vettem.*

24. *Nem lehet mondani, hogy az a' ki
a' második, harmadik óltást elfogadja, a'
természetes hójagos himlőt is elfogja kapni.
Ezt is a' Císálpinai commissio' határozása
szerént írom.*

25. *Vagyon valóságos, és fattyú te-
hén himlő. Az első óltalmaz, a' második
semmit sem ér a' természetes hójagos him-
lő ellen. Mindeniknek vagyon maga külö-
nös*

(28)

nös character. A' Német, és Olosz Írok azt mondják, hogy az első általváltozik a' másodikra, a' fattyuból ellenben soha valószínűságos himlő nem lesz. Ezt én is úgy tartom. De ha a' fattyu himlőt úgy veszem mint némelly Német Írokban láttam, ennek az állatásnak valószínűságaról kételkedem; mert én mióta az óltáshoz fogtam, már a' Iodik generatio ig vittem fel egyik testből a' másikba a' tehén himlőt, és úgy tapasztaltam, hogy a' himlőnek kissebb, vagy nagyobb voltát, pirossabb vagy haloványabb udvarát, a' forrózatnak mekkoraságát 's a' t. tsupán az a' test hordozza, mellybe a' himlő óltatik.

Elöttem a' fattyu himlő az, melly az első 72 órák alatt igen jónak mutatja magát, de a' 4dik napon meg nem bogosodik, hanem mint a' kilis szejel terült daganatot okoz, mellynek közepén már harmadik, vagy negyedik napon egy kis hójag támad, és az a' hatodik, hetedik napra elszárad.

26. A' tehén himlő beoltásával ollyas nehéz körülállás nem igen fordul elő, melly ezt a' munkát, nagyobb terjedése kedvéért az Orvosok kezéből a' Borbélyok', Papok', Kántorok', Oskolamesterek', és akár mi más ügyes emberek' kezébe által ne engedhetné. Soha a' tehén himlő, akármi tsalhatatlan orvossága legyen az a' hójagos himlőnek, ezt közülünk kinem irtja valameddig annak beoltását maga a' köznép egy-
[más-

(29)

masközött nem kezdi gyakorolni. Az Orvos kézségének rugója a' nyereség, a' hol e' megszűnik, ott többnyire az Orvos kezének megszakad. A' parasztnak nagyobb része kézsőbb a' halálnak adni gyermekét, mint az Orvosnak fizetni, kit nevére se szeret; kifogja hát a' falukon ezek között a' hójagos himlőt kiirtani? Reméllem, ha az a' parantsolat adatnék ki, hogy minden emberbe ingyen óltódjék bé a' tehén himlő, talám éppen azok az Aesculapok erőltetnék meg legelőbb ezen tzikelnek elein tett állatásomat, kik ma kitsinben nagyot, szunyog hejett elefántot mutatván, aztot legkevesebbé javallják.

Ha a' beretválás, foghúzás, köldök-vágás, nyelvfelvágás, füljukasztás, mellyeknek néha súlyosabb következtései vannak, mint a' tehén himlő óltásnak; ha tovább a' tsömörnek, rühnek, hideglelésnek, égésnek, körömméregnek, daganatóknak; marjulásnak, tsonttörésnek, tájognak, pokol; varnak, sebeknek, és száz efféle nyavaiának gyógyítása minden Orvos nélkül szokásban vagyon a' falukon, miért ne lehetne az ügyes embereket a' tehén himlő óltásában is megbízni, mellytől olly kiterjett nagy hasznót várunk? Hozzá teszem mindazonáltal ehez aztot, hogy minden a' ki e' munkához akar nyúlni, nézzen meg előbb egy Óltót miként bánik e' vele, 's vegyen tölle útastást azokról, a' mik a' tehén himlőzéssel egybevannak kaptsolva.
A'

(30)

A' tehén himlőzésben előforduló te-
hefőbb környülállások ezek: *forrózat*, a'
himlő környékének tüzezsége; *viszketegség*;
és a' *hónyaj fejrülés*. Ha a' forrózat rend-
kívül való volna, azt egy néhány dots
falétromos rálszem, hivelítő julepes ital,
és gyenge meleg lábvizek, hamar letsen-
delítik. Ha néha a' himlő körü támadni szo-
kott tüzezség a' gyermek karját nagyon
elfogná, annak is erős hideg vízbe már-
tott, 's szüntelen rá rakott nedves ruhák
könnyen eleit veszik. A' viszketést, és
hónyaj fájást, mellyek igen tűrhetők szok-
tak lenni, az Orvos se szüntetheti meg.
Jó a' gyermekek karját apró párnákba köt-
ni, hogy himlőiket elne vakarhassák; mert
az elvakarástól 21-dik napon is, midőn az
úgy látszó száraz var, az alatta tekvő ré-
szekkel még nyersen öfzvevan foglalva,
genetséges sebetskék támadhatnak. Ezt
ha történnék egy kevés mésvízzel kön-
nyű jóvá tenni.

Nintsen tehát miért ezt a' hasznára néz-
ve ugyan fontos, de magában felette tse-
kély dologot akárki magára ne vállalhatná.
Burkus Országban már mindenféle ember
öltja a' tehén himlőt, mint a' Hirmondó
második darabjában olvastuk.

Némelylek a' tehén himlő elszáradása
után a' testnek megerősítése véget kínát ad-
nak. De e' merő szükségtelen dolog, mel-
lyet csak a' mivelhet, ki az egészséges em-
bert

(31)

bert is orvosolni szokta, vagy az óltás
előtt a' testet készítő orvosságokkal szük-
ségtelenül maga elgyengítette volt.

L A J S T R O M A

a' hójagos himlőben eddig meghóltaknak
Kolosváron *)

1801	August.	Sept.	Octoberben	-	54
			Novemberben	1-től 15-dikig	43
		15.	30.	-	37
		Decemberben	1.	15.	- 28
			15.	31.	- 42
1802	Januariusban	1.	15.	-	36
		15.	31.	-	28

Öfzveség . . 268

*) A' város Jegyző Könyve szerént. Ha azo-
kot ide számláljuk, kik a' himlő kiütése előtt
Orvosnak jelentése nélkül meghótak, 's a'
Szülőktől más nyavajában lenni íltettek, a'
himlős halottaknak száma jóval nagyobb.

(18)

1881. évi költségvetés
1882. évi költségvetés
1883. évi költségvetés

1884. évi költségvetés

1885. évi költségvetés

1886. évi költségvetés

1887. évi költségvetés

1888. évi költségvetés

1889. évi költségvetés

1890. évi költségvetés

1891. évi költségvetés

1892. évi költségvetés

1893. évi költségvetés

1894. évi költségvetés

1895. évi költségvetés

1896. évi költségvetés

1897. évi költségvetés

1898. évi költségvetés

1899. évi költségvetés

40. l.